

personatges), així com les descripcions socials de la vida de la cort i també la guerra, que volen dignificar l'obra en presentar-la com a *espill* de prínceps; o presenta els models literaris (i biogràfics) que ha pogut seguir l'autor per construir el personatge de Tirant (el Roger de Flor de la *Crònica* de Muntaner o el cavaller Blanc hongarès János Hunyadi). A més, planteja els ensenyaments bèl·lics que el lector pot extreure de l'obra i les virtuts del cavaller que Tirant encarna; les fonts italianes i clàssiques que es poden trobar en el pla narratiu de l'amor cortès que apareix a l'obra; o la importància de la retòrica a l'obra, que manipula fonts clàssiques i modernes, sobretot en l'àmbit oral.

Després de la introducció, el volum inclou el capítol «Joanot Martorell: retalls biogràfics», que repassa la vida de l'autor a partir dels estudis i documentació més rellevants. Repassa els episodis vitals de Martorell, que acompanya d'onze fragments documentals rellevants, com lletres de batalla amb Joan de Montpalau o extrets del plet de Martí Joan de Gualba contra Galceran Martorell sobre la possessió del manuscrit del *Tirant lo Blanc*. Al llarg de la biografia, Pujol relaciona amb gràcia la vida de l'autor amb el contingut del *Tirant*. Per exemple, connecta l'estada a Anglaterra entre els anys 1438 i 1439 amb la història, les tradicions cavalleresques i literàries angleses que s'expliquen en els capítols 1-97 del *Tirant*, o compara tres lletres de batalla de Martorell amb fragments que reaprofitava, pràcticament de forma literal, en els capítols 129 i 132.

Finalment, el volum també recull una bibliografia amb un centenar de referències que vol ser una guia per al lector àvid d'aprofundir més en el text: a més de la bibliografia que cita a cada apartat o a les notes, inclou les edicions modernes més importants de la novel·la i de les traduccions antigues de clàssics o obres italianes i edicions d'algunes obres catalanes importants en la gènesi o l'escriptura del *Tirant*.

En resum, el nou volum és una bona edició del *Tirant lo Blanc*, molt adequada pel públic no especialista a qui s'adreça, amb una introducció i anotacions rigoroses molt pertinents. El fet que el *Tirant* inauguri la sèrie «Imprescindibles - Biblioteca de clàssics catalans» el consolida com el més clàssic dels textos catalans, el *Decameró* dels catalans.

FERRANDO, Antoni: *Llorente i Blasco Ibáñez: entre la política i la literatura (a propòsit, sobretot, de la guerra de Cuba)*, València: Institució Alfons el Magnànim, 2021; «Estudis Universitaris» 176.

JORDI GINEBRA

Universitat Rovira i Virgili
jordi.ginebra@urv.cat

Antoni Ferrando, trenta-tres anys després (FERRANDO 1988) d'haver estudiat i editat les composicions llorentines *Cartes de soldat* (1896) i *Pro patria* (1897)

i d'haver analitzat l'actitud lingüística i política del patriarca de la Renaixença valenciana, hi torna. Ara amb documentació abundant i noves reflexions i anàlisis. El nou treball de l'insigne catedràtic emèrit de la Universitat de València confirma que la figura de Teodor Llorente continua suscitant un gran interès. I també que en suscita Vicent Blasco Ibáñez, que és, en part (i se'm perdonarà la simplificació), la «contrafigura» de Llorente. De fet, la bibliografia dels darrers anys sobre aquests dos autors no és menyspreable.

El llibre s'obre amb un pròleg de Rafael Roca (m'hi referiré després) i consta de 9 capítols, dos apèndixs i un índex antroponímic. En el primer capítol es plantegen els objectius de l'estudi: comparar les posicions polítiques de Llorente i Blasco Ibáñez amb motiu de la guerra de Cuba (1895-1898), d'una banda, i comparar la posició de tots dos autors pel que fa a la recuperació del valencià com a llengua literària, de l'altra. Són dos temes poc relacionats —o que semblen poc relacionats—, i un dels propòsits de Ferrando és, precisament, fer-nos veure'n les connexions. En el segon capítol es descriu el context polític i cultural en la València de finals del segle XIX. El tercer capítol està dedicat a explicar amb detall la posició pública de Blasco al voltant del conflicte de Cuba. L'escriptor valencià va fer una campanya molt agressiva en la premsa contra el reclutament forçós dels joves de les classes amb pocs recursos, i va ser molt bèl·ligerant contra les decisions del govern de la Restauració durant la guerra. No cal dir que Llorente, com a representant a València del conservadorisme del sistema, va ser destinatari de l'agressivitat verbal de Blasco. El quart capítol ens presenta la posició de Llorente, que va ser favorable als plantejaments dels successius governs espanyols. La seva acció més notable per reforçar l'*establishment* va ser la publicació de les referides composicions poètiques *Cartes de soldat* i *Pro patria*, belles peces literàries guardonades als Jocs Florals de Lo Rat Penat de 1896 i 1897 que des del punt de vista ideològic, però, s'inscriuen en un accentuat conservadorisme i governamentalisme acrítics.

Els capítols cinquè i sisè ens ofereixen respectivament una anàlisi literària i lingüística de les dues composicions llorentines. Ferrando mostra l'alta qualitat literària dels poemes (sobretot de *Cartes de soldat*) i valora positivament el model de llengua literària que Llorente hi va utilitzar, un model reeixit d'equilibri entre el registre culte i la col·loquialitat. En el capítol setè —el més extens: 60 pàgines— Ferrando revisita, ja de manera general (és a dir, més enllà de l'episodi de Cuba i de les intervencions de l'un i de l'altre en el conflicte), l'actitud de Llorente i de Blasco Ibáñez al voltant de la funció del valencià en la literatura culta i, més globalment, en els àmbits d'ús formals. I, en el capítol vuitè, estableix les conclusions, que podem resumir (simplificadament) de la manera següent. Llorente va escriure *Cartes de soldat* per suscitar l'adhesió popular a una causa patriòtica i *Pro patria* per neutralitzar la impopularitat de la guerra de Cuba. Amb aquestes composicions va connectar amb la sensibilitat de sectors burgesos, menestrals i agrícoles, i va contribuir a la percepció positiva de la llengua, encara que fos en àmbits restringits. A canvi, va difondre un missatge ideològic conformista i con-

servador, que no facilitava que es veiés el valencià com una llengua favorable al progrés. Com a contrapartida, Blasco Ibáñez aconseguia un gran ressò escrivint en castellà a la premsa contra l'exploració dels soldats, contra les tesis governamentals i contra el conservadorisme del mateix Llorente. Tor plegat (el que va fer Llorente i el que va fer Blasco Ibáñez) va condicionar negativament el desplegament cultural i polític del País Valencià i va impedir que la llengua catalana s'associés a la modernitat (per exemple, amb l'aparició de la prosa de creació).

Després de les conclusions, el llibre encara ofereix material abundant: el capítol 9, amb la bibliografia, i els apèndixs. En el primer apèndix s'editen de nou les *Cartes de soldat* i *Pro patria* de Llorente. En el segon s'edita una selecció d'articles de Blasco Ibáñez publicats, entre el 1895 i el 1900, a *El Pueblo* i *La Provincias*. Alguns d'aquests articles no havien estat editats des de la seva aparició a la premsa en vida de Blasco. Precedeix la selecció d'articles el poema «Avant!» (m'hi referiré després), exhumat recentment per Lluís Roda (2018). Tanca el llibre un índex antroponímic.

Com s'ha dit, el llibre es completa amb un pròleg de Rafael Roca (ps. 11-26), que, a més d'una càlida evocació del paper que va tenir Ferrando en el naixement del seu interès per la figura de Llorente, conté oportunes reflexions que van en la línia de la «nova lectura» sobre el poeta valencià que Roca ha anat establint des de fa uns anys. Roca insisteix, a més, en la necessitat de nous estudis que ajudin a entendre el context en què es desenvolupa la producció literària valenciana del segle XIX.

El llibre de Ferrando, en definitiva, ja és això que demana Roca: un examen de les circumstàncies concretes (en aquest cas, polítiques i socials) en què neixen (o no neixen) els productes literaris. Un examen (especialment el capítol 7) que, al capdavall, acaba fent entendre la pregunta que figura al títol del pròleg del llibre. Perquè la pregunta, com fa notar Roca, potser no és «com és que Llorente no escrigué més en valencià?», sinó aquesta altra: «com és que Llorente escrigué tant en valencià?» Ferrando no justifica Llorente ni Blasco, però ens ajuda a entendre'ls. I aquesta és la feina de l'historiador.

Una petita observació, agosarada, abans de tancar la ressenya. El treball de Ferrando fa palès que, malgrat tot, ens continuem sentint obligats a «justificar» l'apoliticisme de la Renaixença llorentina i, en general, les «limitacions» de la Renaixença valenciana. Però potser el problema —la diferència— no és Llorente ni la Renaixença valenciana. En la qüestió de l'apoliticisme el pensament de Llorente no és gaire diferent del de Rubió i Ors, Antoni de Bofarull o Marià Aguiló (i encara menys del de Milà i Fontanals). Potser —almenys en part— la diferència no és tant el contingut objectiu de la Renaixença de l'un i dels altres com el que va venir després, que és el que ens ha fet adoptar una perspectiva de lectura diferent, i considerar llavors els escriptors de Catalunya —i alguns dels de les Illes— com un «primer pas»: una propietat que, a diferència del que passa amb Llorente, els col·loca en un punt del desplegament d'un discurs orgànic. Potser hem de fer encara més esforços perquè aquest discurs abasti unitàriament la producció literària de tota la comunitat lingüística. En relació amb això, per exemple (i mo-

vent-nos ara de Llorente a Blasco), el poema «Avant!» (1891) —atenent precisament la demanda de Lluís RODA (2018: 303) d’assignar-li «el paper útil i explicatiu que poguera correspondre-li al si de la cultura literària dels valencians i del conjunt de la literatura catalana»— podria ser llegit, a banda del que ens indiqui sobre les vicissituds personals de l’escriptor valencià, com una mostra rellevant de la nova sensibilitat literària —i del substrat ideològic corresponent— que irromp a l’inici de la dècada dels noranta, i que fins ara tenia l’emblema en el famós article «Viure del passat» (1892) de Jaume Brossa.

I un últim comentari. El llibre de Ferrando, encara que pertany de ple al gènere dels estudis acadèmics, traspua connexions, encara que contingudes, amb les literatures del jo. El protagonista de *Cartes de soldat* i *Pro patria*, el jove que mor a Cuba, era de Benicòlet, poble de naixement de Ferrando. Aquest lligam empeny el catedràtic emèrit —que, a més, tenia un avi que va anar a la guerra de Cuba— a oferir-nos una acurada investigació sobre els possibles vincles de la narració de Llorente amb la realitat històrica. Unes pàgines sucoses (ps. 80-89), amb un punt d’emotivitat, que acaben de completar un treball que, certament, mereix una lectura atenta.

BIBLIOGRAFIA

- FERRANDO (1988): Antoni Ferrando, «Llengua literària i actitud política en Teodor Llorente. A propòsit de *Cartes de soldat* i *Pro patria*», *Caplletra*, 4 (1988), ps. 91-112. Reproduït parcialment dins ROCA (2011), ps. 192-194.
- ROCA (2011): Rafael Roca (ed.), *Teodor Llorente, patriarca de la Renaixença*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- RODA (2018): Lluís Roda, «*¡Avant!* Un poema inèdit de Vicent Blasco Ibáñez —revisat per Constantí Llobart», *Revista Valenciana de Filologia*, nova etapa, 2 (2018) ps. 289-349.

OLIVERAS, Neus: *Farmàcia, poesia i societat al Vendrell de Joan Ramon i Soler (1851-1900). Estudi del seu llegat a l’Arxiu Comarcal del Baix Penedès*, El Vendrell: Impremta Ramon, 2021.

ALBERT GENER

Universitat de Barcelona
 albertgenmart@gmail.com

Hi ha autors en qui la singularitat de la seva obra conflueix amb el ritme del segle, intervenint-hi; temps i artista, fins a contracor, acaben assemblant-se: esdevenen, si no sinònims, significats propers. N’hi ha d’altres que es projecten tan sols lo-